

**BİR SİYASETNAMEDE DİL İLE İKTİDAR İLİŞKİSİ:
GENCİNE-İ ADALET’TE ÖZNE ÜZERİNE İKTİDAR FELSEFESİ
BAKIMINDAN SÖYLEM ÇÖZÜMLEMESİ****THE REALITION OF LANGUAGE AND POWER IN A
SİYASETNAME: DISCOURSE ANALYSIS OF SUBJECT IN
GENCİNE-İ ADALET**

*Özgür Kasım AYDEMİR**

Özet:

Gencine-i Adalet, 17. yüzyılda Osmanlı Devleti Padişahı Sultan I. Ahmed’e sunulmuş telif bir siyasetnamedir. Çalışmamızda, Kâtibî tarafından yazılmış Gencine-i Adalet’te iktidarın temel varlık alanı niteliğindeki bireysel ve toplumsal öznenin iktidar felsefesi bakımından söylem çözümlemesi gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Toplumsal özellikleri ve ülküsel devlet yönetimi kurgusuyla iktidar kavramının çok yönlü özelliklerini barındıran bu tarihsel metin; gerek iktidar felsefesi, gerek söylem çözümlemesi alanlarındaki öncü görüşlerin sahibi Michel Foucault’un kurgusu ve yöntemi ile söylem çözümlemesine tâbi tutulmuştur. Öncelikle iktidar, özne, söylem çözümlemesi kavramlarına ilişkin ana hatlarıyla teorik bilgi verilmiştir. Bu bilgilere bağlı olarak işlenen kurgu ve yöntem, felsefe ile dilbilimin kesişim alanı içerisinde tanıtılmıştır. Ardından, uygulamalara geçilerek Gencine-i Adalet’den dayanak alınarak iktidar felsefesi bakımından özne ve öznenin özellikleri üzerine söylem çözümlemesi gerçekleştirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: El yazması, Siyasetnâme, Gencine-i Adalet, Kâtibî, İktidar Felsefesi, Özne, Söylem Çözümlemesi.

Abstract:

Gencine-i Adalet is a copyright siyasetname presented to Ottoman Sultan 1st Ahmed in the 17th century. In our study, we try to carry out discourse analysis of individual and social subject, which is the fundamental entity of nature of power, in Gencine-i Adalet written by Katibi, in terms of philosophy of power. This historical text, combining multi-dimensional features of power concept along with social characteristics and national state ruling theory is analysed discursively with the help of Foucault’s theory and method who is the pioneer of view not only in philosophy of power but also discourse analysis. Firstly we give theoretical information briefly about the concepts of power, subject and discourse analysis. We introduce our theory and method within the intersection point of philosophy and linguistics. Then,

* Dr., Pamukkale Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü – Denizli
okaydemir@gmail.com

passing into practice, we will analysis the subject and properties of subject discursively, taken from Gencine-i Adalet, in terms of philosophy of power.

Key words: Manuscript, Siyasetnâme, Gencine-i Adalet, Kâtibî, Philosophy of Political Power, Subject, Discourse Analysis.

I. GİRİŞ:

Çalışmamız, el yazması bir metnin içeriğine ilişkindir. 17. yüzyılda yazılmış ve siyasetname özelliği taşıyan metnin, dilbilim ile felsefenin kesişim alanında, söylem çözümlemesi gerçekleştirilmeye çalışılmıştır. Söylem çözümlemesi, iktidar kavramının varlık alanı olarak değerlendirdiğimiz “özne” ile sınırlandırılmıştır. Üzerine söylem çözümlemesi gerçekleştirdiğimiz Gencine-i Adalet (G.A.), 1603-1617 yılları arası Osmanlı Devleti Padişahı Sultan 1. Ahmed Han'a sunulmuştur. 17. yüzyılda Kâtibî tarafından yazılmış olan eser, Topkapı Sarayı Müzesi'nde Bağdat 348 envanter numarasıyla kayıtlı bulunmaktadır. Sultan 1. Ahmed Han'a sunulmuş olan G.A., dönemin devlet ve devleti var eden toplum yapısına ilişkin bilgileri tarihsel dayanaklarıyla, edimsel ve edinçsel boyutta, iktidar ülküsüne dayalı olarak sunmaktadır. Eser, genellikle ilmiye sınıfı arasında kullanılmış bulunan talik hatla yazılmıştır. Aharlı elvan kağıt üzerine, birkaç satırlık istisnası bulunmakla birlikte hareke kullanılmadan yazılmış bulunan eserin cetvelleri yaldızlıdır. Sayfada 21 satır barındıran mensur bir eser özelliğine sahip G.A. toplam 360 sayfalık, telif bir siyasetnamedir.

Siyasetnâmelerin genel niteliği doğrultusunda öğretisel yönü öne çıkan G.A.'da da ifade edildiği üzere salıkların çoğunun dayanağı dinsel niteliklidir. Bunu, Osmanlı Devleti'nin hilafeti devralmasıyla ilişkilendirebiliriz. Ancak gerek devlet yönetimini gerekse toplumsal işleyişi belirleyen tek ölçütün dinsel bildirimler olmadığı da gözardı edilmemesi gereken bir gerçekliktir. Selim Deringil, Yıldız arşivinde Cevdet Paşa'nın evrakı arasında bulunan bir vesikadan şu alıntıyı yaparak, halifelikle bütünlünen Osmanlı Devleti'nin iktidar kaynağını belirtmiş olur: “*Devlet-i Aliyye Yavuz Sultan Selim zamanından berü Hilâfet-i Seniyyeyi haiz olduğuna nazaran din üzerine müesses bir devlet-i azîmdir. Lâkin andan evveli bu devleti tesis edenler Türk oldukları cihetle hakikat-i halde bir Devlet-i Türkiye'dir. Ve ibtida bu devleti teşkil eden Âl-i Osman olduğu cihetle Devlet-i Aliyye dört esas üzere mebnî bir heyet demek olur. Yani hükümdarı Osmanî ve hükümeti Türkiye ve dini İslâm ve payitahtı İstanbul'dur. Bu dört esasdan hangisine zaaf gelirse bina-i devletin dört direğinden biri sakatlanmış olur*” (Deringil, 2007: 214-215). Belirtilen iktidar yapısının güçlülüğünün herşeyden önce gelişmiş ve toplumun her alanına yayılmış kültürel birikime bağlı olduğu eserimizde yer alan bilgilerle de desteklenmektedir.

II. KULLANILAN YÖNTEM:

Geleneksel dilbilim, dilin daha çok biçimsel özellikleri üzerine çalışırken, 1970’li yıllarda East Angila Üniversitesi’deki İngiliz dilbilimcilerin öncülüğünde gelişen eleştirel dilbilim açısından dil; gösteren ile gösterilen arasındaki bağlantıyı sağlamaktan öte toplumsal özellikleri belirleyerek sorunlara çözüm oluşturabilecek bir yorum bağlamında ele alınmıştır¹. Eleştirel dilbilimin bu doğrultudaki kurgusundan dolayı kimi dilbilimciler, toplumdilbilimsel çalışmalarla söylem çözümlemelerini aynı paradigmanın birimleri niteğiyle değerlendirmiştir. Belirtilen eleştirel yaklaşımın tarihsel metinlere yönelik uygulamalarının özerk bir bilim dalı olarak tarihe de katkı sağlayacağını düşünmekteyiz ki G.A.’nın söylemini de bu bağlamda çözümlemeye çalıştık.

“Söylem çalışmalarının ingilizcede ‘söylem çözümlemesi’ başlığını taşıyan ilk çalışma olarak Noam Chomsky’nin de hocası olan Zellig Harris’in *Language* dergisinde 1952 yılında yayımladığı makale ile başladığı kabul edilmektedir” (Kocaman 1996: 2). Bu çalışmaların ardından Alman ve Fransız yorum ekollerinin² çalışmalarından da felsefi anlamda etkilenen söylem çalışmaları daha çok postyapısalcı yaklaşımın etkisinde kalmış ve yurt dışındaki bu emekleme evresinden sonra ülkemizde de dilbilim çalışmalarında yer edinmeye başlamıştır. “*Türkçe’de (...) söylem sözcüğünün bugünkü anlamıyla ilk kez Berke Vardar ve arkadaşlarınca (1980) hazırlanan dilbilim sözlüğünde kullanıldığı kabul edilmektedir*” (Kocaman, 1996: 6). Söylem kavramının konumlanması gerek ülkemizdeki gerekse yurt dışındaki söylem çözümlemesi çalışmalarında farklılık ve çeşitlilik göstermektedir. Başta Levi Strauss, Roland Barthes ve Ferdinand de Saussure olmak üzere öncelikle yapısalcılar tarafından sadece konuşma bağlamı olarak ele alınan söylem kavramı ve terimi, Jacques Lacan ile bir geçiş dönemi yaşadıkdan sonra, bizim de çözümlemelerimizde yararlandığımız tarihsel ve toplumsal bağlamda değerlendirilen postyapısalcılığın unsurlarından biri haline gelmiştir. Söylem çözümlemeleri, kendisi de bir postyapısalcı olan Fransız düşünür Michel Foucault ile özgün bir boyut kazanmıştır. Bu nedenle güncel söylem çalışmalarında Foucault, gözardı edilmemesi gereken düşünsel kurgunun mimarı özelliğine sahiptir. Çalışmamızda söylem kavramını; genelde söylem çözümlemelerinin de teorik dayanaklarından olan postyapısal yaklaşımlara, özelde ise postyapısalcılığın önemli isimlerinden, söylem çalışmalarının da gelişiminde belirleyici niteliğe sahip olan Michel Foucault’un görüşlerine dayandırmaktayız. “*Söylem yazılı metinlerin incelenmesi şeklinde, çoğunlukla Postyapısalcı ve Foucaultcu söylem açıklamalarından*

¹ Ayrıntılı bilgi için bakınız: Büyükkantarcioglu, 2006.

² Burada özellikle Gadamer’in öncülüğündeki Hermeneutik ve Derrida’nın öncülüğündeki yapıbozum çalışmaları vurgulanmaktadır.

etkilenildiği ölçüde güç ilişkileri üzerinde durur (Sözen 1999: 90)”. Foucault’a göre söylem iktidar ilişkilerince örülmüştür ve iktidarın varlığı da “özgür özne”nin varlığına dayalıdır. Michel Foucault, özgürlüğü elinden alınmış bireylerin olduğu bir yerde iktidardan da bahsedilemeyeceğini belirtmiştir. Benimsemiş olduğumuz kuramsal yaklaşım doğrultusunda, iktidar felsefi bakımından gerçekleştirilecek söylem çözümlemesinde, öncelikle iktidarın varlık alanı olan özne üzerine söylem çözümlemesi gerçekleştirilmeye çalışılmıştır.

III. BULGULAR:

İktidar kavramında da, iktidar felsefesinde de özne temel birimlerden biridir. Belirtmiş olduğumuz iktidar kurgusunda öznenin özgürlüğüne vurgu yapıldığını ifade etmiştik. Ancak bu özgürlük, bir aşamaya kadar gerçekliğini koruyabilmekte, ardından, Baudrillardçı adlandırmayla, “simülatif”³ bir niteliğe bürünmektedir. Özgür özne; söylem çözümlememizin bu aşamasına dek vurgulanan, iktidarın etkin gücü “bilgi” ile iknâ edilinceye, tâbi kılınmaya kadar varlığını koruyabilmektedir. Tâbi olduğu andan itibaren iktidarın gücünün bir parçası olarak öznelikten nesnelğe geçen birey(ler), tâbi olmamaları durumunda ise bir yaptırıma mâruz kalmak durumundadırlar. Bu aşamada iktidarı var eden temele, özgür özneye yönelik söylem çözümlemelerini uygulamaya çalışacağız. Öncelikle özgür öznenin tâbiyetinin M.Foucault’un görüşleriyle çelişmediğini, aksine tamamıyla örtüştüğünü belirtmeliyiz. “*Özne sözcüğünün iki anlamı vardır: denetim ve bağımlılık yoluyla başkasına tabi olan özne ve vicdan ya da öz bilgi yoluyla kendi kimliğine bağlanmış olan özne. Sözcüğün her iki anlamı da boyun eğdiren ve tabi kılan bir iktidar biçimini telkin ediyor*” (Foucault, 2005: 63). Ferda Keskin, özne kavramının sınırlarını daha belirgin bir yapıda sunabilmek için Foucault’un aktarmış olduğu bilgiye şu dipnotu eklemiştir: “*Türkçedeki ‘özne’ kelimesi burada Foucault tarafından belirtilen ilk anlamı taşımıyor. Fransızca ‘sujet’ kelimesi aynı zamanda ‘tebaa’ yani tabi (boyun eğmiş) anlamı taşıyor. Aynı şekilde Fransızca ‘assujeter’ kelimesini de Foucault iki anlamda kullanıyor: özneleştirmek ve tabi kılmak, boyun eğdirmek*” (Foucault, 2005: 63).

Bu bilgilerin koşutunda G.A.’nın söyleminde özneyi tanımlayıcı re‘āya, tebā benzeri adlandırmalar Foucault’un özne kavramını tam olarak karşılayabilmektedirler. G.A.’da re‘āyā, ra‘iyye, ra‘iyyet, teb‘ā

³ Ferdinand de Saussure ve yapısalcıların görüşlerinden beslenen, ancak daha sonra bu görüşlerin ve Marksist eleştiri anlayışının geçersizliğini savunarak postyapısalcı düşünsel akım içerisinde önemli bir saptamada bulunan Jean Baudrillard’a göre modeller ile gerçekliği arasında belirgin ayrımlar bulunmamaktadır. Bu görüşün bir adım ötesinde, çağımızda kimi modellerin bir gerçekliğe dayanmadığını belirten Fransız düşünürüne göre insanlığa “gerçeklik” olarak dayatılanların tamamı gelişmiş modellere, simülasyonlarla dayanmaktadır ve bütüne dayalı gerçeklik tamamen bir ütopya’dır. Jean Baudrillard’a göre simülatif kurgunun üreticileri olan simülakrlar da aslında, gerçekliği değil de gerçekliğin yoklunu gizlemektedirler.

adlandırmalarıyla karşılanan özne, tâbi oldukları erk temsilcilerinin yanında, ikinci sınıf insan özelliği taşımamaktadır. “*hâkim ve pādşāh öñine gele göre kendüyi zu‘afā-yı re‘āyādan biri taşavvur idüp anuñ yerine tura. maḥkūmı olanları kendüye hâkim kıla merāsım-i hükümet iḳāmetinde kâ‘im bile. her kim ki ğayrıdan kendü üzerine revā olmaya. kendüzinden ğayrı üzerine sezā bulmaya* (036b/20-037a/04)” sözcüğü ile, hem yönetenin ve yönetilenin adâlet karşısındaki eşitliğinin hem de yöneten ile yönetilenin empatik eşitliğinin iktidarın gücü için gerekliliği açığa çıkarılmıştır. Toplumsal iktidarın birimleri arasındaki saygıya ve hoşgörüyeye dayalı empatik ilişkilerin olumlulanması G.A.’nin söyleminde bir hadisten de dayanak alınarak “*bihterın pādşāhān oldur ki, re‘āyāsına ri‘āyet ü muḥabbet, ü ra‘iyyeti olanlar aña iclāl u ikrām u medevvet iderler* (037b/03-05)” ifadesi ile somutlanmıştır. “*resül ‘aleyhi’s-selām ra‘iyyetine merḥamet eyleyen kimesneye du‘ā etdi ve aytdı yā rabb şol hâkim ki ra‘iyyetine merḥamet eyler sen aña merḥamet eyle* (053a/10-12)” ifadesi ile merhamet de, adalet gibi salt bu dünya ile sınırlanmamış bir cazibe merkezi niteliğiyle sunulmaktadır. Hoşgörünün kavram alanına yönelik vurgulama, G.A.’da sıklıkla işletildiği üzere, karşıt kavram ile dizimsel birliktelik içerisinde kullanılarak sağlanmaya çalışılmıştır. Olumlulanan edim niteliğindeki hoşgörü gösterileni, G.A.’nin söyleminde kerem, sabır ve merhamet gösterenleri ile karşılanmış, bu kavramın karşısında olumsuzlanan saldırganlık gösterileni ise intikam, kibir, hiddet ve hışım gösterenleri ile karşılanmıştır. “*bilgi ki çünki ol kimesne kerem ve şabrı ‘ādet idine enbiyā ve evliyā gibi olur ve eger hışım eylemegi ‘ādet idinse türkler ve kürdler ve şol eblehler gibi olur ki çārpalar ve yırtıcılar ve sâir ḥayvanlar gibidür* (098a/01-04)” ifadesi ile hışımın karşısında kerem ve sabır, iktidarın erkleri arasında vurgulanırken bu sözcüde, Oğuz boyundan olan bir Osmanlı Padişahı’na sunulan eserde Türklüğe yönelik yapılan vurgu tarafımızca dikkate değer bulunmaktadır. Nitekim Türk milletine yönelik diğer vurgu da, öncekine koşut olarak, başkalarının malını karşılığını vererek değil de zorla gasp ederek alan nitelemesiyle, “*sultānum türk köye girince hiç tavuḳ şatun alur mı elbetde kendüleri tutdılar* (151b/03-04)” ifadesinde belirtilmiştir. Böylelikle G.A.’nin söyleminde Türk milletinin genel özelliklerinin, üst söylem iktidar ile çeliştiği belirtilmiştir.

G.A.’nin söyleminde, iktidar karşıtı olumsuzlukların öncülü hışım, iktidarca olumlulanan sabır kavramı ile ikili karşıtlık dizgesi içerisinde sunulmuştur. “*her kimesne ki hışımını ḥazm eyleye ḥāl bu ki hışımını yürütmege daḥı kâdir ola ḥaḳḳ ta‘ anuñ gönlini emn ü imānıla doldurur ve her kimesne ki şabr libāsını giye allah ta‘ya tevāzu‘ eylemiş olur ve allah ta‘ aña kerāmet ḥullesini giydürür* (099b/04-07)” ifadesinde somutlanan söylem özelliğine yapılan vurguda, uç karşıtlık işletimini ise “*hiçbir kimesnenüñ dinine i‘timād eylemeñ tā hışım vaḳtinde anı görmeyince* (098b/06-07)” ifadesinde görmekteyiz. Alıntılanan sözcüde somutlandığı üzere hışımın

konumlandırılması dinin karşısında işletilmiştir. Ancak belirtilen hışım iktidar odaklarından dinin doğrudan karşıtlığını değil, karşıtlığına uç verebilecek bir konumu karşılamaktadır. İktidarın belirtilen karşıt konumuna yönelik yaptırımı ise araçlarca değil, doğrudan mutlak erkin sahibince yine hışım aracılığıyla uygulanmaktadır. Böylelikle G.A.'nın söyleminde hışımın, karşıt konumdaki bireyler arasında ortak unsur niteliğine sahip olmadığını belirtebiliriz. Çünkü hışım, iktidar unsurlarının elinden (özgür iradeleriyle) alınmış bir özelliktir. Hışımdan arınmanın ise bir güçsüzlük değil aksine güçlülüğün işareti olduğu belirtilerek bireyin benliğine yönelik kurgu sunulmuştur. “*kaṣvī ve merdāne ol kimsenedür ki kendü ğazabıyla başa çıka* (098a/02)” ifadesi belirtilen kurgunun yalın bildirim niteliğindedir. Bilgili oluşun yanında hışım karşıtı bir anlayışa sahip olan özneyi hedefleyen iktidarın bu yöndeki kurgusunu, İslamî Türk Edebiyatı'nın ilk eserlerinden olan Kutadgu Bilig'de de “*tötütüti ödürdi şeçü yalnguquğ, angar birdierdem bilig ög ukuğ; (...) bilig birdi yalnguğ beğüdi bu kün, ukuş birdi ötrü yazıldı tügün* (Arat, 2006: 114)”⁴ ifadesiyle görebilmekteyiz.

Öznenin aşırı hırsının ve aç gözlülüğün olumsuzlanması; mutlak iktidarın korunmasını, iktidar uygulayıcılarının kendilerini mutlak erk sahibi olarak görmemelerini ve evreni algılama odaklarını, maddi yapı ile sınırlandırmamalarını koştulamaktadır. “*ṭama' üç ḥarfdür üçü bile boş ve ḥālī ya'nī bu durur ḥasb-ı ḥālī ki her kimde ki ṭama' ola 'aynı ki ya'nī gözi ve mīmi gibi em'a ve şikemi ya'nī ḥarnı ve bağırsaqları ve tıı gibi ṭab'ı her ḥayrdan teḥī olur ve'l-ḥāşıl ṭama' bir ḥaşlet-i eşna'dur ki āzādı bende idüp āzādeyi bende devşirür ve şehd-i cāna zünbūri belā üşürür meşhūr meşeldür ki ṭama' olmasa ṭamu olmazdı* (118a/09-15)” ifadesinde “ṭama” sözcüğündeki harflerle benzerlik kurularak bir değer taşımadığı bildirilen doyumsuzluğa bağlı edimlerin, sonsuzluk boyunca yaptırım ile karşılanacağı ifade edilmiştir. Hırsına yenik düşenin özelliği ise iktidarcı kurgulanmış “*ḥırş ehli merḥūm degil maḥrūm ve maṣṣūr degil maḥḥūrdur* (118a/16-17)” ifadesiyle belirtilmiştir. Hırslı oluşun beraberinde zalimliği getirdiği ve ömrü eksilttiği, buna karşın kanaatkârlığın ise ömrün uzunluğunu sağladığı belirtilmiştir. Bu görüşümüz G.A.'nın söylem yapısı içerisinde bir hikâyeye dayalı olarak “*rivāyet iderler ki ṭavāif beglerinden ḥürmüz adlu bir beg var idi leşkeri ve ḥazīnesi vāfir idi ammā kendüzi şikāra ḥarīş idi dāim avdan ḥālī degil idi yine 'ādetince bir gün şikāra çıkdı bāzlarından bāz ṭaleb itdi bir yaḥşı şāhin virdiler eline alup buña ta'accüb ile naḥar şaldı ḥudret-i ḥudā şāhin elinden düşüp öldi pādşāh guşşalandı ve fikre ṭaldı döndi bāz-dārına aytdı şāhin ne ḥadar yaşar bāz-dār aytdı nihāyet mertebe yigirmi yıl yaşar ziyāde degildür didi aytdı ya kerkes ne ḥadar yaşar aytdı yedi yüz yıl yaşar didiler bu sözden daḥı şāh fikre vardı ol vilāyetde kemāl-i ma'rifetile meşhūr*

⁴ Bu ifade, alıntılanan eserde şu şekilde Türkiye Türkçesi'ne aktarılmıştır: “Tanrı insanı yarattı, seçerek yükseltti; ona erdem, bilgi, akıl ve anlayış verdi. (...) Ona bilgi verdi ve insan bugün yükseldi; ona anlayış verdi ve böylece düğümler çözüldü” (Arat, 2006: 115).

bir ‘ālim varıdı anı da‘vet eyledi ve bu bābdan aña dağı su ‘āl idüp sebebin şordı ol ‘ālim aytdı ey şehr-i yār şāhin kūtah ‘ömr olduğı zālīm olduğından ötürüdür kerkes k̄āni‘dür k̄āni‘ün ‘ömri uzun olur didi (149a/04-17)” ifadesi ile sunulmuştur. Bu hükümde, olumsuzlanan davranış biçimleri ile elde edilen kazanımların, kalıcı niteliğine sahip olmadığı yine iktidarca belirtilmiştir. Kişilerin gerçekte kazanıma dönüşmeyen bu geçici getirilerinin, ileriye yönelik daha büyük götürülerinin olacağı bildirilmektedir. “*imdi h̄arāmdan pādşāh ve ümerā ve ‘asker h̄azer itmek mühim ü lāzımdur haberde gelmişdür ki bir kimesnenün evine bir h̄arām rızk girse ol evden biñ ol kadar rızk çıkarur hattā naql olunur ki bir kimse biregü haqqından zulm ile bir loğma yise rüz-ı cezāda h̄asmına yedi yüz rek‘at kabül olmuş namāzı virilür türki meselde az tama‘ çok ziyān ki denilür aña rāst-ı mā-şadağ bu huşūş olur zirā ki bir kimse yokdur ki iki rek‘at namāzı huzur-ı haqqda maqbül olduğına cāzim ola bu kanda kaldı ki yedi yüz rek‘at namāzı bir loğma muqābelesinde gitmek lāzım gele (120a/11-20)”*. Bu bildirim, gelecek zamana yönelik olduğundan, burada iktidarın zamana hükmedişi özelliğini de belirlemiş oluyoruz. Türk kültür evreni içerisinde, belirtilen doğrultudaki iktidar kurgusunu İslamiyet öncesi söylemde de görebilmekteyiz. Orhun yazıtlarında yer alan “*Öd tengri yaşar. Kişi oğlu kop ölgeli törümüş*”⁵ ifadesi G.A.’nın belirtilen söyleminin, Foucault’un adlandırımı ile “arkeolojik” koşutu ve desteği niteliğindedir.

Toplumdan kopuk bireyselliğin öne çıkarıldığı bir özne, G.A.’nın söyleminde işletilen iktidar yapısında yer almamaktadır. Toplumsal dayanışmayı koşullayan bu iktidar anlayışı gereği, adalet dışı bir uygulamayı gerçekleştiren kadar, bu haksızlığa karşı mücadele etmeyen de yaptırımı maruz bırakılarak cezalandırılmaktadır. Böylelikle, adalete dayalı iktidarın varlığı ve caydırıcılığı da vurgulamaktadır. “*resül ‘aleyhi’s-selām aytdı ol yirde oturmañ ki bir kimesneyi anda zulmile öldürelər yāhud zulmile uralar ki ol zulmı görüp def‘ eylemeyen kimesnenün üzerine la‘net yağar (079a/13-15)”* sözcüsü ile adaleti sağlamak adına gerekli çabayı göstermeyenlerin cezanladırılacağı bilgisi sunulmaktadır. Bunun yanında zulm ederek adaleti çiğneyenler ise, sebep oldukları haksızlığın derecesi ne olursa olsun, caydırıcı bir yaptırımı maruz kalacakları bilgisi ile konumlandırılmaktadırlar. Benliğin, adaletin sağlanmasında önemli bir çeldirici olduğu bilgisi G.A.’nın söyleminde sunulmuştur. İslam kültür evreninden adalet sembolü bir rol modeli aracılığıyla örneklenen Hz. Ömer bu yönü ile eserde ele alınmıştır. “*h̄azret-i ‘ömer bin ‘abdül‘aziz bir gün ittifağ şurdı. bir şahşdan emir-i nā-meşrū‘ şadır olduğına binā‘en ta‘zir buyurdı. ol şahş ‘ömer h̄azretlerine düşnām idüp söğdi. düşnāmin işidicek döğmeñ diyü buyurdı. didiler kim, iy emirü’l-mü‘minin na‘zire istihkākı*

⁵ Kül Tigin Anıtı’nın kuzey yüzünde bulunan bu ifade, alıntılanan eserde şu şekilde Türkiye Türkçesi’ne aktarılmıştır: “*Zamanı Tanrı yaşar. İnsanoğlu hep ölmek için türemiş*” (Ergin, 1995: 27).

dağı müştred oldı. nice ıtlāk idersin saña düşnām ile tekrār ‘ukūbete istihkāk boldı. buyurdılar ki, evvelā ben anı fermān-ı haqqıla ta‘zīr kılırdum icrā‘-yı huķūkullaha sa‘y münāsib bilürdüm. çünki baña düşnām aytdı ğazab müstevlī oldı görürün, korķarın ki anı hevā-yı nefisile ururın (104a/18-104b/06)”. ifadesi ile benlik, nefis kökenli davranıştan tahriklere karşı korunmanın adalet için gerekli bir erdem olduğu vurgusuyla yine iktidar koşullayıcısı niteliğiyle sunulmuştur. Metin içerisinde iktidar sahibi kişilere yönelik kimi eleştirel söylemlerin, iktidar sahibi kişiler tarafından bilgi edinme olanağı sağlanan olumlu bir katkı niteliğiyle ele alınması gerektiği vurgulanmıştır. Böylelikle iktidar sahipleri, çevresindekilerce kendi bilgi evrenlerinin dışında bırakılan bilgilere de ulaşarak iktidarlarını güçlendirebileceklerdir. “bizim yanımızda halkdan bize düşmen olan ‘uyunımızdan bizi āġāh kılandur. ve bu noķşān giriftārlıġından ve āfetümden ġalāşımuza ‘āzim olundur (104b/19-21)” ifadesi ile, belirtmiş olduğumuz özelliklerin iktidar sahibinde bulunmasının gerekliliği ve gerekçesi belirtilmiştir.

Kendi gazabıyla başa çıkamayarak iktidar karşıtı bir tavır alanlara yönelik yaptırım ise, iktidarın mutlak erkinin sahibince kullanılan hışımdır. İktidarın gücünün bildirimi özelliğine sahip bu doğrultudaki yaptırıma ilişkin G.A.’nın söyleminde “*her kim ki arzdan bir şibr zulm eylese ya‘nī zulmile bir karış yer alsa haqq ta‘yedi kat yeri aña tavķ eyleye ya‘nī olduġı yeri yedi kat yer altına varınca doġrı koparup daġı bir tavķ eyleyüp kıyāmetde boġazına taķa (091a/01-05)”* ifadesi kullanılmıştır. Allah’ın hışımına maruz kalabileceği belirtilen iktidar karşıtlarının özellikleri “*resūl ‘aleyhi’s-selām aytdı, beş kimesne vardur ki allah ta‘ anlara hışm üzredür eger dilerise ziyāde hışmını anlara yürüdür, ve eger dilerise anlaruñ karārgāhını tamu kıılır, ol beş kimesnenüñ biri şol kavmüñ begidür ki kendü haqqını anlardan ve kendüden anlara dād virmeye. ve anlardan zulmı götürmeye, ve biri daġı şol kavmüñ re‘isidür ki bunlar aña tāt ideler, ve ol kaviyile za‘ifün ara yirin berāber görmeye. ve sözi bir cānibe meyl itmekile söyleye ve biri daġı şol kimesnedür ki kendü ‘avrat u oġlanını haqq ta‘nuñ tātine teklif eylemeye, ve dīne müte‘allık olan huşūsları anlara ta‘lim eylemeye. ve anlara ta‘āmı ne yerden vireceġin fikr eylemeye, ve biri daġı oldur ki. bir kimesneyi ücretile tuta. ve işi tamām eyledükde anuñ müzdünü tamām virmeye, ve biri daġı şol kimesnedür ki ġelālinüñ kābinini virmekde zulm eyleye. (054b/08-21)”* sözcesinde açıklıkla belirtilmiştir. Hışım ve mukatele sözcükleriyle ifade edilen anlam evrenleri arasında ayırım bulunmasıyla birlikte, savaşmanın, sadece iktidarın gerçekliğine karşı cephe oluşturanlarla yapılması, iktidar tarafından olumlulanırken, savaşın bireysel ya da maddî gerekçelerle yapılması yine iktidarca olumsuzlanmıştır. “*ġazā espābını müheyyā kılıp. daġı ġazāya gide. çün küffār ile muķābele ola şehādet ümīdine muķātele eyleyüp herġiz dünyevī bir nesne ‘yi ġātırına getürmeyüp hemān murādı allah rızası ve naşret dīn-i islām ola (109a/21-109b/03)”*

sözcesi aracılığıyla, iktidarın bu yönlendirilmesi İslam dini ile sınırlandıramayacağımız genel anlamdaki dinsel dayanakları da belirtilmiştir. Alıntılanan metnin devamında, 109b/08-09'da, İslam'a ilişkin temel kaynaktan dayanak alınsa da, bu dayanak aracılığıyla (Kuran-ı Kerim, Tevbe Suresi, 111. Ayet aracılığıyla) belirtilen olumlulanmış savaş buyruğunun tüm semavî dinlerdeki gerçekliği de bildirilmiştir. Böylelikle, iktidar yönlendiriminin salt İslam dini ile sınırlandırılmadığı da aktarılmaktadır.

İlahiyatçılar ile filozofların ortak alanı olarak da değerlendirilen ve eleştirilen, felsefi bir disiplin olarak ontoloji, somut parçaları metafizik yönü olan mutlak varlıkla ilişkilendirir. Bu doğrultuda, G.A.'nın söyleminde iktidarca kurgulanan ontolojik özne önemli bir yer tutmaktadır. İlahiyatçılar arasında önemli bir tartışma konusu olan “vahdet-i vücūd” kavramına gönderme yaparak, öznenin bu niteliği ile memleket arasında ilişki kuran G.A.'nın söyleminde bu konu; “*memleket vücūd-ı insān-ı şūret-i zāhiri ḥasebi ile ‘ālem-i suḡrādur. feamma ḥaḡiḡat ve ma‘nā cihetinden ‘ālem-i kübrādur, gāfil olma gözün aç ‘ālem-i kübrāsın sen sidre vü levḡ ü kalem-i ‘arş-ı mu‘allāsın sen (159a/21-160b/03).*” ifadesiyle açıkça belirtilmiştir. Böylelikle insanın ardından memleket (devlet) de görece dinsel dayanaklarla ilahî bir kimliğe büründürülerek, mutlak varlığın yansımaya dönüştürülerek, iktidarca kutsanmıştır. Memleketin ontolojik gücünü perçinleyen özne, bu doğrultudaki edimleri sonucu somutluğundan arınmak zorunda kalsa, bedeni ile ayrışsa dahi yöneldiği öz ile daha güçlü bir ontolojik altkimliğe sahip olacaktır. G.A.'nın söyleminde, bu görüşün dönemin eğitim kurumlarından mahrum yerlerde, köy yaşantısı içerisinde ve özellikle bayanlar arasındaki etkinliği somutlanmaktadır: “*aytdum iy kızcugaz bu ög sāhibi olan ḡātuna di kim ebū ḡuddāme geldi kıza söyledüğimi ḡātun içerüden işitmiş tışra çıkup aytdı yā ebā ḡuddāme müjde mi getürdüñ yāḡud ta‘ziye mi idersin ben aytdum ḡatunḡa muştılıḡ ne ve ta‘aziye nedür aytdı kim eger oḡlumuñ şıḡḡatı ḡaberin viresin ta‘ziye idicisin ve eger fī sebīlullah şehīd oldıyısı muştucısın ben aytdum müjde gāni olsun kim oḡluñ şehīd olup allah ta‘ armaḡanuñ ḡabūl eyledi ḡātun aytdı ḡabūl eyledüğünü neden dırsın ben daḡı ol civāncuḡuñ gördü kim vāḡı‘asını ba‘da küffārıla ne üslub eşedd muḡātele iyledüğünü andan şoñra vaşıyyetlerini ve selāmını bir bir deyüvirdüm çün ol ḡātun bu ḡaberi işitdi el-ḡamdülillah kim oḡlum benüm için āḡiret yaraḡını göriverüp beni ḡuşşādan berī kıldı didi (113a/15-113b/07)*”. Böylelikle, toplumun iki uç kesimini örneklendiren bireyler, aynı ontolojik özne bilgisindeki uzlaşılarını göstererek iktidarın erkini yansıtmaktadırlar.

Ülküsel iktidar kurgusuna bağlı olarak, yönetilene hizmet götürmeden karşılık istenmemesi gerektiği vurgulanmıştır. Böylelikle yine özgür özne kendi iradesiyle iktidara tâbi olabilecektir. Aksi durumda ilgili yöneticinin erki azalacak, iktidarı zayıflayacaktır. G.A.'da geçen şu ifade savımızı

somutlamaktadır: “*māl-ı harāc memleket ma‘mūr olmağıla olur ve illā memleket ma‘mūr olmadın taleb-i harāc itmek helāk-i bilāde ve ināda sebeb olur ve ol aşıł vālinūñ emri istikāmet tutmağ nādirdür* (128b/10-12)”. Bu alıntıya ek olarak, yönetilenlerden alınan maddi katkının, yine yönetilenlerin maddi durumları doğrultusunda geçici olarak daha az alınabileceği, tamamen alınmayabileceği, hāttā onlara devletçe maddi katkı sağlanabileceği bir sosyal iktidar yapısı olumlulanmaktadır. Böylelikle yönetilen ile yöneten arasındaki “biz-onlar” kurgusundaki ayırım ortadan kalkacak ve empatik kurgu sağlanarak yönetilenin de yöneten kadar yönetim mekanizmasını sahiplenmesi, dolayısıyla iktidarı daha güçlü kılması sağlanacaktır. G.A.’nın söyleminde işletilen “*eger ehl-i harāc harācın edā iderken ba‘z ‘avāriž gelmekile meşelā şuları yerlerin harāb itmekile ya yıllar kuraklık olmağıla ‘āciz olup kesret-i harācdan şikāyet itseler harāclarından ba‘zın nağş eyle ki anuñıla halleri šalāh bula māl-ı harācı ol kadar nesne eksik geldüğine gücenme zirā ol kadar nesne ra‘ıyyete zahīre olup memleket imāretine sebeb olur bunuñ birle ki anlardan bunca du‘ā ve şenā taḥşil idüp anlaruñ arasında ‘adıl u dād ile iştihār bulduğundan bunca iftiḥār ḥāşıl olur ve anlara ol mertebe zahīre koyup āsūde ḥatır olmağıla ‘adıl u dādı ki mu‘tād olur* (128a/12-21)” ifadesi ile belirtildiği üzere iktidarın güç kaynakları sadece maddi unsurlardan oluşmamaktadır. Manevî unsurların kullanımıyla moral gücü artan özne, özgür iradesi ile iktidara katılarak onun güçlenmesi adma çaba sarfedecektir. G.A.’nın söyleminde bu özellik, iktidarın gücünün önemli birimlerinden biri olan askerler üzerinden “*mümkün oldukça leşkerüññ arzusın kaḥ itdürme anlaruñ taḥlu diliyile ḥatırların ala getür ve yoluñda çekdikleri meşakḥatleri yanlarında tezekkür eyle eyü ḥaşletlerin zikr itmek gibi ve bahādur olanlaruñ şecā‘atin taḥrīk idüp iḳdāmı olmayana iḳdām u cür‘et getürür ve her kişinüñ çekdüğü belāyı ve itdüğü ḥıdmeti bil ve anuñ muḳābelesinde mükāfāt itmede taḥşirlik itme* (126/18-127/02)” sözcüğü ile ifade edilmiştir.

Yönetilenin maddi desteğindeki ölçünün azaltılmasının iktidarın maddi gücünü azaltmayıp, aksine güçlendireceği belirtilmiştir. G.A.’nın söylemi içerisinde işletilen; “*nūşirevān taḥta cülūs eyledi umūr-ı memleket muḥtel olup cümle kavā‘id bozulmuşdı nūşirrevān a‘yān u re‘āyāyı da‘vet eyledi ve istimālet virüp ol sene harācun nişfin re‘āyāya iḥsān eyledi nāibleri vezīrleri aytdılar bu māluñ birezi ḥarc olnurdı niçün almaduñ aytdı ḥaḳḳ ta‘nuñ kullarına ferāğat ḥāşıl olsun görelüm bundan böyle ne zāhir olur ittifāḳ ol yıl içinde memleket şöyle ma‘mūr oldu ki her kişinüñ zirā‘at ‘öşüriyyesi üç⁶ (evvelki kadar) ḥāşıl oldu pes vezīrlere aytdı bu yiluñ ḥāşılı defterlerin getürüñ getürdiler ve aytdı geçmiş yıllaruñ defterlerin daḥı getürüñ getürdiler ḥesāb eylediler gördiler bu yiluñ maḥşülü on evvelki kadar olmuşdur andan nūşirrevān aytdı görüñüz mi ‘adıl fidāni ne kadar yemiş virür didi* (148a/15-

⁶ Metinde derkenar nitelikli olan ifade, tarafımızca bağlamdan hareketle buraya eklenmiştir.

148b/06)” sözceleri ile somutlandığı üzere verginin azaltılması adalet kavramı ile de ilişkilendirilmiştir. Böylelikle sebebin geçerliliğine ve adaletliliğinin sonucuna yönelik sağlamasının yapılması gerektiği de vurgulanmış olmaktadır. Ülküsel iktidar kurgusuna dayalı olarak, devletin aldığı verginin, halkın memleketine yönelik hizmeti bağlamında da azaltılması gerektiği belirtilmiştir. Böylelikle özne, yönetime katıldığını düşünerek belirtilen yönetim kurgusu bağlamında iktidarı benimseyecek ve sunduğu gönüllü hizmeti ile iktidarı daha güçlü kılacaktır. G.A.’da işlenen “*begliginüñ bünyādın ihsān üzerine eyledi ve horosan memleketinde bir harāb şehri vardı anı ma‘mūr eyledi ziyāde ma‘mūr olıcağ içinde olan halk korğdılar eger ziyāde bu şehre gelüp böyle ma‘mūr olduğın görecek olurısa hırş haracın ziyāde idiser diyü ittifākıla bir gün ol şehre geldi onuñ böyle ma‘mūr olduğın görüp gāyetile hoş dil olup ol şehriñ a‘yānuñ da‘vet eyledi aşıl hāşılından yüz biñ dirhem miqdārı haracın aşağa koyup tahfif eyledi ve nidā itdürdi her ki bunda bir yer ‘imāret eyleye ben ‘avārızın ve me‘ūnetin az eyleyem çünki halk anuñ bu şefkatini gördiler ve işitdiler yüzlerin ‘imāret eylemege tutdılar ol vilāyet ma‘mūr oldı ve ‘ālem hūb siyretinüñ eşeriyle reşk-i cinān ve gayret-i rıdvān oldı (153b/21-154a/12)” arkeolojik söylem birim niteliğindeki bu sözceler savımızın dayanağı niteliğindedir. Vergi alımında, yeterli maddi gücü olmayanlardan, daha az (doğrudan) maddi katkı talep eden iktidar maddi gücü ortalamanın çok üzerindeki kitleden de yine adaletle çelişen bir katkı talep etmemelidir. Mal varlığı az olanlara iktidarcı yardım edilirken mal varlığı fazla olanlardan ek vergi, katkı talep edilmemesi gerektiği, ve bu gerekliliğin adalet kavramınca koşullandığı yine İran hükümdarı Nüşirevān rol modeli üzerinden bir hikayede belirtilmiştir. “*bir gün nüşirrevān-ı ‘ādile didiler ki filān kulıñuñ mālı hadd-i haşırdan mütecāviz olup ‘aded-i miqdārına beyān itmek had muhāl oldı revā budur ki anuñ miqdārına münāsib ve aqrānına muvāfiğ bil ki dağı ziyāde elinde konulup bāki kalanın hazine-yi ‘āmiriye ulaştırıla nüşirrevān didi ki anuñ gānılığı bizüm gencinemizdür ki ra‘iyyetüñ maldārılığı pādşāhuñ hazinesidür bize düşen rāstlığıla ‘adıl u dāddur māla ihtiyācımız olurısa issinden ahsen-i vechile iste söz virürler ‘adıl berekātına nazar it ki nüşirrevān islām pādşāhı degil iken ‘ādil olduğı cihetden mü‘min pādşāhları nüşirrevāna teşbīh itseler hāşırları hoş olur (158a/13-158b/03)”. Alıntının sonunda da belirtildiği üzere, rol modelin İslam kültür evreni içerisinden seçilişinin amacı, hem adalet kavramının evrensel niteliğini vurgulamak hem de İslam kültür evreni içerisindeki yöneticilerin anlatılarından daha yüksek niteliklere sahip olması gerekliliğini belirtebilmektir. Özellikle adalet kavramının işletiminde rol model niteliğiyle değerlendirilen Nüşirevān’a ilişkin anlatılara siyasetnâmelerde yer verilmesi, siyasetnâmelerin İran kökenli oluşu bilgisi ile açıklanmaktadır. Bu açıklamaya tam olarak katılmayışımızın gerekçesini, yukarıda belirtmiş olduğumuz özelliğin yanı sıra G.A.’nın söyleminde işlenen “*meḥar-ı mevcūdāt muḥammed muḥṣafā anuñ zamānında toğduğı için fahr idinüp***

وُلدت في زمان الملك العادل *diyü buyurur eger 'adıl şerefi olmasa hergiz anuñ adı añulmazdı ki nice anuñ gibi beg geldi ve geçdi ki adın az kişi bilür ammā nūşirrevānı bilmez kimse az bulunur (158b/04-08)*" sözcesinden de dayanak alarak, H.z. Muhammed'in yaşadığı dönemde Nūşirevān'ın adaletle hüküm sürmesine ve bu özelliğinin olumlulanmasına bağlamaktayız.

İktidar uygulayıcısının, mutlak iktidar sahibininin gölgesi niteliğine sahip olduğunu, söylemden hareketle belirtmiştik. Belirtilen özellik G.A.'nın söylemi içerisinde; "*sizüñ melikiñüz kandadır, anlar aytdılar bizüm melikimüz yoqdur, emirimüz vardur (056b/05-06)*" ifadesi ile somutlanmaktadır. Böylelikle iktidar uygulayıcısının mülke dayalı bir hakimiyet alanı ile sınırlandırılmadığı açıklıkla belirtilmiştir. G.A.'nın söyleminde, yönetici kişinin, bu özelliğinin yanında, kendisinin bir yansıma olduğunu unutmuyarak, "Allah'a öykünmemesi" gerektiği de belirtilmektedir. Bu görüşümüzü "*yā mālīk 'azametde allah ta' ile muqābele idüp ululuqda aña öykünmek itme bu iki ma'nī tecebbürden ve tekebbürden hāşıl olur allah ta' her mütekebbiri zelil ider eger sende ve ya havāşuñda ve ya re'āyādan senüñile ziyādece münāsebeti olan kimesnede huqūkullahdan ve ya huqūk-ı nāsdan ba'z haq olisa anı geregi gibi istifsār idüp yirine koyasın meyl ü muhābā itmeseyn eger öyle itmeyüp meyl iderseñ allah ta' hazretinüñ kullarına zulm itmiş olursın kullarına zulm idene allah kendü huşūmet eyler ve dañı bilgil ki haqq ta'nuñ ni'metlerin tağyir idüp belāların ta'cīl itmekden ve zulm üzerine ısrār itmekden hāzer eyle (124a/20-124b/08)*" sözcesi ile delillendirebiliriz. Alıntılanan sözcede, yöneticinin muhatap olduğu farklı özellikteki öznelerle ilişkin yaklaşımı da ele alınmıştır. Bu bağlamda, maddi güç sahibi olan ya da kişisel yakınlığı olan bireylerin üstünlüğü olamayacağı ve onlara özel bir hizmet sunulamayacağı vurgulanmıştır. Hâtâ tam tersine, yönetici için asıl önemli olan maddi olanaklara sahip olmayanlara hizmet sunabilmek ve onların rızasını kazanabilmektir. Ülküsel iktidarın olumlulandırmaya çalıştığı bu özellik "*'amme'-yi ra'ıyyet rāzı olmasa havāşuñ rızası müfid olmaz ammā 'amme'-yi ra'ıyyet rāzı olçaq havāşı rāzı olmamaq zarar virmez (124b/12-14)*" sözcesi ile işletilmiştir. Belirtilmiş olan iki toplumsal grup arasındaki farklı özellikler de, G.A.'nın söyleminde; "*havāşuñuñ vaqt ü sa'atde saña me'ūneti ziyāde ve belā vaqtinde yardımı az olur ve cürmine göre 'itāb itse gāyet gücenür kerih görür ve 'atā itseñ şükri 'amme'-yi ra'ıyyet gibi itmez az ider ve 'atā itmeseñ 'özri giç kabül ider ve rüzgardan ba'z meşakkat görse şabr idemez hilāfinca olur 'amme'-yi ra'ıyyet ki ikāmet-i dīnde ve cem'ıyyet-i müsliminde ve 'adā ile muqātelede lāzım u nāfī' olan 'amme'-yi ümmetdür (124b/16-125a/01)*" ifadesi ile somutlanmış ve böylelikle iktidarın gücüne gereksinim duyduğu toplumsal öznenin özellikleri de belirtilmiştir. Belirtilen

⁷ Ben adil bir melikin (Nuşirevan'ın) zamanında doğdum.

özenin yöneticisi olan iktidar uygulayıcısının, gönlüne ve heveslerine meyl etmeden akla dayalı olarak adalet ekseninde davranış sergilemesi gerekmektedir. Herkese eşit tavır sergilemesi gereken iktidar uygulayıcısının tavırlarında aşk da önemli bir tehlike özelliği göstermektedir. Yöneticinin gönlünce davranması, üstsöylem niteliğindeki adalet kavramına ters düşeceği için iktidarca olumsuzlanmaktadır. G.A.'nın söylemi içerisinde işlenen “*haber getürdiler ki bahārda bir bāzergānuñ bir ulı varıdı biñ altuñ bahā biçerdı buyurdı kim bir kişi varsun ol ulı şatun alsun sa‘d adlu bir kişi ‘yi şaldı biñ iki yüz altuna aldı ceddüm şabusına getürdi çün ceddüm gördi begendi bir destār eline virdi ki ne vaqt kim elin yüzün yuya ol ul destārı şunıvire anuñıla řāh yüzün sile bir gün ol ul destārı şunarken bu ula badı be-ğāyet hoş geldi destārı girü virdi soñra ebu‘l-‘abbāsı oıdı kim veziri idi aytdı sen şanu ol kim ben bu ulı āzād eyledüm ve filān köyi milklige bağışladum menşürin yaz vezir aytdı fermān pādřāhuñdur ammā bu hāle sebeb ne aytdı revā degildür kim pādřāha ‘ař-bāzlı eylese şimden girü baña vāciıbdür kim tañrı ulları maşlaşatında ‘adıl eyleyem eger ‘adıl itmeyem yāřın ol hāzrete ma‘zür olmayam řerm-sār olam her çend pādřāh yigit dağı olursa ‘ař-bāzlı eylemek yaramaz (156b/20-157a/12)” sözceleri savımızın dayanağı niteliğindedir.*

İktidar uygulayıcısının gücü, kendisine yüklenmiş önemli bir sorumluluk olarak sunulmuştur. Sahip olunan gücün sorumsuz kullanımı yoluyla can alma, iktidarca en büyük olumsuzlama olarak nitelenmiştir. G.A.'nın söyleminde “*zinhār gāyet hāzer eyle nā ha yere řan dökmeıden anuñ günāhı cümleden büyükdür ve ha te‘ālınüñ belāsın getürüp ni‘meti ve devleti zā‘il itmekde her fesāıdan bu artudur (132a/18-21)”* yer aldığı üzere, belirtilen doğrultudaki eylemin sonucu da “korku”lması gereken iktidar olumsuzlaması niteliğindedir. Olumsuzlama, iktidar uygulayıcısının şahsının yanında, temsil ettiği iktidar yapısını da kapsamaktadır. “*yā mālık şaın salşanatım uvvet dutsun diyü ha ta‘ haram itdügi şanları dökmege irtikāb itme ol senüñ salřanatuña za‘f u süstlik virür (132b/02-04)”* ifadesi belirtmiş olduğumuz iktidar kurgusunun dayanağını oluşturmaktadır.

İktidarın her boyuttaki uygulayıcısı, görevleri sürecinde sınanmaktadır. Bu sınanmanın daha önce de belirtildiği üzere İlahî yönü bulunmaktadır. Ancak, İlahî erkin yeryüzündeki yansıması niteliğiyle kurgulanan dünyevî erk sahiplerince de sınanmaktadır. Nitekim bireylerin nitelikleri ile özellikleri arasındaki gerçek ayrıma ancak, yetkilendirilmiş oldukları süreçte ulaşılabilir: “*bir kimesne ‘yi bir cānibe vekil idüp göndermek ve ullanmak istedikde evvelden bildüğüñ hāline i‘timād eylemeyesin cāiz ki soñradan bir dürlü hāli dağı ola zira kim beni ādemüñ bedeni bir hālden bir hāle intikāl itdügi gibi huyı ve haşleti dağı bir řarār degildür elbetde bir hālden bir hāle intikāl itmekdedür pes vekil nařb idüp ullandüğüñ evvelki hāline uyar mı aña göre sözine ‘amel kimesneye gārař itmesün (142a/13-21)”* G.A.'nın söylemi içerisinde kullanılmış bu ifade aracılığıyla, gücün ve

İktidarın kişiler için önemli bir “dönüşüm” konumu olduğunu belirtebiliriz. İktidar uygulayıcılarının iktidarı sırasında sınamalarının kaynağında bu gerekçe de etkili olmaktadır.

Sadâkat, öğretisel değil de eğitsel nitelikli bir özellik olarak sunulmaktadır. Bu nedenle sadakatsizliğin ağır yaptırımını, hikâye aracılığıyla insanın değil de köpeğin ihaneti üzerinden ifade edilmiştir. G.A.’da işletilen “*şahrâ ortasında bir depecük üzerinde bir kelbi⁸ dâra çekdüklerin gördi ve bir pîr kişi bir süri koyun ile çevresinde gezer bu ne hâldür diyü şordı pîr aytdı hâ’inlerüñ cezâsı böyle gerekdür bu kelbi küçücükden terbiyet eyledüm ve bunca müddet besledüm idi koyunlarımı güderdi meger bir dişi kurd ile alışmış ol sebebden bir nice süri koyunlarım telef oldı vâkıf oldum işte ben dağı böyle itdüm didi bir kimesne velî ni‘metine hıyânet eylese aña lâyıķ böyle olmağdur didi (145b/09)*” sözcüsü savımızı destekleyici özelliktedir. Alıntılanan sözcüde, ülküsel iktidar kurgusunun varlık alanı niteliğindeki öznenin sahip olması gereken özelliklerden birisi olarak sunulan sadâkatın, öğretimin öncesinde eğitim yoluyla bir köpeğe dahi kazandırılabilceği de belirtilmiştir.

IV. SONUÇ:

Siyasetnâmelerin genel itibarıyla teorik ağırlıklı bir içeriğe sahip olmalarına karşın Gencine-i Adalet’te belirtilen teoriler, eserden yapılan alıntılarda da görülebildiği üzere, özellikle dördüncü bölüm içerisinde tarihsel nitelikli hikâyelerle uygulamaya dönüştürülmüştür. Hikâyelerde Arapça ve Farsça sözcüklerin ve tamlamaların yerini Türkçe sözcükler ve tamlamalar almıştır. Böylelikle uygulamalarla desteklenen teoriler, hikâyelere dayalı işletimlerindeki ifadelerinde daha yalın bir dil ile sunulmuştur. Teorik ifadelerin anlaşılması daha güç bir dille yazılmasını; öznenin gerçekliğin anlatıcılarına duyduğu gereksinimin vurgulanması ile açıklayabiliriz. Bu gerekçe metin içerisinde kullanılan “yani, manası, demektir” sözcükleri ile özneye daha belirgin bir şekilde algılatılmaktadır.

Gencine-i Adalet’te, ülküsel iktidar kurgusunun söylemi öznelararası özellikteki ifadelerle güçlendirilmiştir. Bu bağlamda alıntılanan ifade ya üstü çizilerek ya da vârid, mervî, aydur, aytdı, râvî, rivayetdür sözcükleriyle belirli kılınmıştır. Çoğunlukla, alıntılanan sözlerin sahibi işlevselliği bağlamında belirtilmişken nâdiren belirtilmediği örneklere de rastlanmıştır.

Gencine-i Adalet’in söylemi içerisindeki iktidar kurgusu, Michel Foucault’un teorik iktisat kurgusunda olduğu gibi ancak “özgür özne” üzerinde var olabilmektedir. Bu yönüyle eserin söylemindeki her türlü tâbiyet, öznenin özgür iradesi ile gerçekleştirilmektedir. Bu anlamda totaliter, yönetilenin kimliğini görmezden gelen, baskıya dayalı bir iktidar

⁸ Köpeği.

kurgusunun baştan reddedildiğini belitebiliriz. Özne sözcüğünün, iktidar felsefesinde de görüşlerini temel adığımız Fransız düşünürün ifade ettiği Fransızca “sujet” sözcüğünün anlamını tam olarak karşılamadığı belirtilmiştir. Ancak “sujet” sözcüğünün tam karşılığı olarak verilen “re‘āyā, ra‘iyye, ra‘iyyet, teb‘ā” adlandırmaları ile özne kavramının, G.A.’da, belirtilen kurguya uygun olarak işletilmiş olduğunu belirtebiliriz. Belirtilen bağlamdaki özneyi yönlendiren iktidar uygulayıcısının sahip olması gereken özelliklerde dinsel dayanaklardan yararlanılmasına karşın olumlulanan özellikler (kerem sahibi olma, bilgi sahibi olma, bağışlayıcılık, anlayışlılık, uysallık, kanaatkârlık, sabırlılık vb.) İslamiyet ile sınırlı olmayan evrensel bir niteliğe sahiptir ki bu içerik Kutadgu Bilig de dahil olmak üzere Türk edebiyatındaki çoğu siyasetnâmenin özelliklerindedir.

Gencine-i Adalet’te güçlü bir iktidar kurgusu hakimdir. Belirtilen kurgunun kaynağı ise devletle sınırlı değildir. Toplumsal özneye ilişkin iktidar özellikleri düzenlenmeden devletin iktidar yapısında bir düzelmeye beklenemeyeceği, farklı sözlemlerle doğrudan ya da dolaylı olarak belirtilmiştir. Gencine-i Adalet’in söyleminde toplumsal özne olumlulanmıştır. Toplumsal dayanışmanın iktidar yapısı için gerekliliğinin belirtildiği eserde bireysel yaşam dinsel dayanaklarla da olumsuzlanırken bu yönlendirim tarihsel hikâyelerle de desteklenmiştir. Toplumsal niteliğe sahip olan özne, ontolojik özellikte ilişkilendirilerek vatan ve memleket imgesi niteliğiyle de işletilmiştir.

KAYNAKLAR

- Arat, R. R. (2006). *Kutadgu Bilig*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Aydemir, Ö. K. (2010). *Gencine-i Adalet’in Dilbilgisi Özellikleri ve İktidar Felsefesi Bakımından Söylem Çözümlemesi*, Yayımlanmamış Doktora Tezi. Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Büyükkantarcıoğlu, N. (2006). *Toplumsal Gerçeklik ve Dil*. İstanbul: Multilingual Yayınları.
- Deringil, S. (2007). *İktidarın Sembolleri ve İdeoloji, II. Abdülhamid Dönemi*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Ergin, M. (1995). *Orhun Abideleri*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Foucault, M. (2005). *Büyük Kapatılma*. çev: Işık Ergüden, Ferda Keskin. İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Kocaman, A. (haz.). (1996). *Söylem Üzerine*. Ankara: METU Press.
- Sözen, E. (1999). *Söylem Belirsizlik, Mübadele, Bilgi/Güç ve Refleksivite*. İstanbul: Paradigma Yayınları.